

Agnieszka Łakomy-Chłosta

Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Katowice, Polska

a.lakomy@interia.pl

Drukowane katalogi wydawnicze i księgarskie źródłem informacji o książce dipisowskiej w Niemczech Zachodnich w latach 1945-1950

Abstract

Printed Publishing and Bookshop Catalogues as the Source of Information about DPs Books in Western Germany in the Years 1945-1950

Publishing and bookshop catalogues are one of the most important sources of information about the book market. They are becoming increasingly important when they originated in publishing and bookshop institutions that have no longer been in existence and yet are significant for the entire publishing movement. Quite often they are the only source of information about titles, authors and companies. The paper discusses printed publishing and bookshop catalogues of Polish entities in the book market, functioning in Western Germany in the years 1945-1950. Attention has been paid to their layouts, graphic design, and contents.

Key words: publishing catalogues – bookshop catalogues – displaced persons – DPs – Western Germany.

Słowa kluczowe: katalogi wydawnicze – katalogi księgarskie – displaced persons – dipisi – Niemcy Zachodnie.

Po II wojnie światowej polski rynek wydawniczy na terenie Niemiec Zachodnich rozwijał się szybko i prężnie. Polacy, których władze okupacyjne oficjalnie uznały za tzw. *displaced persons*¹, choć w większości zgromadzeni

¹ Na terenie III Rzeszy znalazło się 1 800 000 polskich robotników przymusowych oraz m.in. więźniowie obozów koncentracyjnych, jeńcy wojenni i polskie oddziały wojskowe. Było to razem ok. 1 900 000 osób na terytorium całych Niemiec, w tym 1 200 000 w zachodnich i 700 000

w specjalnych obozach, powoli wracali do normalnego funkcjonowania. Objawem tego było m.in. organizowanie polskiego kształcenia na różnych poziomach edukacyjnych, ale także zakładanie wydawnictw i sprzedaż ich produkcji wydawniczej poprzez rozbudowaną sieć instytucji księgarskich². Jednym z aspektów tej działalności było także propagowanie książki polskiej wśród potencjalnych klientów. Do głównych sposobów przekazywania informacji o proponowanej przez wydawnictwa i księgarnie ofercie wydawniczej należała edycja katalogów księgarskich i wydawniczych przez ówczesne firmy. Źródła bibliograficzne rejestrujące druki wydawane w Niemczech w latach 1945-1950 wykazują 14 różnych publikacji tego typu³. Analizie poddano jednak tylko 11 z nich – te, do których udało się dotrzeć w trakcie kwerend archiwalnych. Badane katalogi zostały odnalezione w dokumentacji Zjednoczenia Polskich Uchodźców (ZPU), które było następcą najważniejszej polskiej or-

w radzieckiej strefie okupacyjnej. Do tej liczby należy także dodać kilkadziesiąt tysięcy polskich dzieci, które zostały wywiezione z kraju i przekazane w celach germanizacyjnych do adopcji rodzinom niemieckim oraz osoby z niemieckiej listy narodowościowej z terenów Śląska i Pomorza, a wcielone do Wehrmachtu i po wojnie znajdujące się w niewoli. Wszystkim tym osobom, poza kolaborantami, a w wypadku żołnierzy Wehrmachtu po udowodnieniu ich pochodzenia, władze państw alianckich nadały status *displaced persons*, oznaczający „osoby cywilne, które w wyniku wojny znalazły się poza swoim państwem i które chcą wrócić do kraju albo znaleźć nową ojczyznę, lecz bez pomocy nie mogą”. C. Łuczak, *Polacy w okupowanych Niemczech: 1945-1949*, Poznań 1993, s. 21; A. Lembeck, K. Wessels, *Wyzwoleni, ale nie wolni. Polskie miasto w okupowanych Niemczech*, Warszawa 2007, s. 37-38.

² Warunki, w jakich funkcjonowały *displaced persons* oraz różne aspekty ich działalności stały się tematem wielu opracowań zarówno polskich, jak i niemieckich. Wymienić tu można m.in. pozycje autorstwa C. Łuczaka czy A. Lembecka i K. Wesselsa. Jednym z najmniej zbadanych zagadnień była działalność wydawnicza, księgarska i biblioteczna organizowana dla polskich dipisów. Spowodowane to było m.in. trudnościami z dotarciem do materiału archiwalnego. Szczątkowe informacje na ten temat można było znaleźć w niektórych publikacjach naukowych, czy wspomnieniach samych dipisów. Bogatym źródłem było także czasopiśmiennictwo tamtego okresu. Autorce w trakcie opracowywania rozprawy doktorskiej udało się dotrzeć do materiałów archiwalnych, dostarczających uzupełniającej i bardzo bogatej wiedzy na temat działalności wydawniczej i propagującej książkę, co zaowocowało opracowaniem publikacji: *Polska książka na obczyźnie: Niemcy Zachodnie (1945-1950)*, wydanej w 2011 r.

³ *Bibliografia druków polskich wydanych w Niemczech Zachodnich w latach 1945-1950*, [w:] A. Łakomy, *Polska książka...*, s. 135-178. Zarejestrowano tu następujące katalogi: *Katalog 1948*, Hannover: Księgarnia Społeczna, [1948], 8 s.; *Katalog Domu Książki Polskiej N 4.*, Stuttgart: Dom Książki Polskiej, 1948, 11, [1] s.; *Katalog Domu Książki Polskiej N 4A.*, Stuttgart: Dom Książki Polskiej, 1948, 11, [1] s.; *Katalog księzek polskich Nr. 8.*, [Hamburg?]: Międzynarodowa Księgarnia Wysyłkowa Biura Zleceń, [b.r.], 20 s.; *Katalog Nr. 1.*, Stuttgart: Dom Książki Polskiej, [1946], 16 s.; *Katalog Nr. 2.*, Stuttgart: Dom Książki Polskiej, 1946, 8 s.; *Katalog Nr. 2.*, Stuttgart: Dom Książki Polskiej, 1947, 10 s.; *Katalog Nr. 6.*, Monachium: „Biuro Zleceń” Daniel Udod, 1948, [8] s.; [*Katalog świąteczny*], [Lippstadt]: Wydaw. „Jutra Pracy”, [b.r.], 12 s.; *Katalog wydawnictw polskich w Niemczech*, [Voerde]: Zjednoczenie Polskie, 1948, 16 s.; *Nowy katalog Jutra Pracy* [czerwonny], Lippstadt: Wydaw. „Jutra Pracy”, 1947, 7 s.; *Nowy katalog Jutra Pracy* [niebieski], Lippstadt: Wydaw. „Jutra Pracy”, 1947, [6] s.; *Nowy katalog Jutra Pracy nr 5*, Lippstadt: Wydaw. „Jutra Pracy”, 1948, 20 s.; *Nowy katalog Jutra Pracy Nr. 4*, Lippstadt: Wydaw. „Jutra Pracy”, 1948, 15, [1] s.

ganizacji dipisowskiej działającej na terenach zachodnich stref okupacyjnych Niemiec – Zjednoczenia Polskiego. W 1981 r. po śmierci przewodniczącego ZPU Kazimierza Odrobrego, archiwum tej instytucji przekazano do Monachium, gdzie do 1988 r. przechowywane było w garażu. Było to jednak rozwiązanie tymczasowe, niesatysfakcjonujące, dlatego członkowie władz ZPU, Ewa i Krzysztof Romanowscy postanowili przekazać zbiory do instytucji gwarantującej jej właściwe przechowanie i wykorzystanie. W 1990 r. materiały trafiły więc do kierowanej przez Krzysztofa Ruchniewicza pracowni Badań Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r., funkcjonującej przy Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Spuścizna ZPU liczyła 600 teczek, które obejmowały lata 1945-1982. W trakcie korzystania z zasobu nie był on jeszcze opracowany. Szczegółowe informacje na temat odnalezionych tytułów przedstawione zostały w poniższej tabeli.

Tab. 1. Wykaz przeanalizowanych polskich katalogów wydawniczych i księgarskich opublikowanych w Niemczech w latach 1945-1950

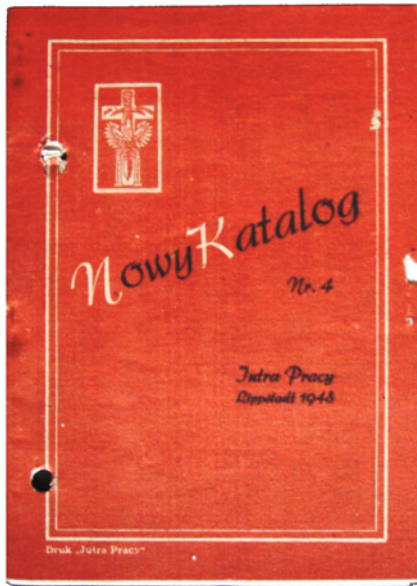
L.p.	Wydawca	Tytuł	Miejsce wydania	Rok wydania
1.	Wydawnictwo „Jutra Pracy”	<i>Nowy katalog Jutra Pracy [niebieski]</i>	Lippstadt	1947
2.		<i>Nowy katalog Jutra Pracy [czerwony]</i>	Lippstadt	1947
3.		<i>Nowy katalog Jutra Pracy Nr. 4</i>	Lippstadt	1948
4.		<i>Nowy katalog Jutra Pracy nr 5</i>	Lippstadt	1948
5.		<i>[Katalog świąteczny]</i>	[Lippstadt]	[1948]
6.	Dom Książki Polskiej	<i>Katalog Nr. 1</i>	Stuttgart	[1946]
7.		<i>Katalog Domu Książki Polskiej N 4</i>	Stuttgart	1948
8.	„Biuro Zleceń” Daniel Udod	<i>Katalog Nr. 6</i>	Monachium	1948
9.	Międzynarodowa Księgarnia Wysyłkowa Biura Zleceń	<i>Katalog książek polskich Nr. 8</i>	[Hamburg?]	[1949]
10.	Księgarnia Społeczna	<i>Katalog 1948</i>	Hannover	[1948]
11.	Zjednoczenie Polskie	<i>Katalog wydawnictw polskich w Niemczech</i>	[Voerde]	1948

Opracowanie własne na podstawie przeanalizowanych katalogów.

Katalog wydawniczy to bibliografia rejestrująca dokumenty opublikowane przez określoną instytucję wydawniczą, z kolei katalog księgarski zawiera informację o ofercie instytucji księgarskiej. W katalogach umieszczane są dane autorów i tytuły książek, czasopism, a czasami także dokładniejszy opis bibliograficzny. I właśnie ze względu na te informacje są one doskonałym źródłem wiedzy o publikowanych i sprzedawanych na rynku drukach. Przez poszczególne instytucje wydawnicze i księgarskie są wykorzystywane jako instrument informacyjny i promocyjny, który ma pomóc dotrzeć do potencjalnego czytelnika. Z upływem czasu jednak nabierają dodatkowej wartości źródłowej dla badaczy historii rynku wydawniczego i księgarskiego. Dzieje się tak również w wypadku katalogów publikowanych przez dipisowskie instytucje książki. Polskie katalogi tego typu, ukazujące się w Niemczech Zachodnich w latach 1945-1950, przygotowywane były przede wszystkim przez edytorów posiadających własne księgarnie, które obok tytułów własnej produkcji miały na składzie również książki innych polskich oficyn wydawniczych. Publikacje te spełniały więc przede wszystkim funkcję katalogów księgarskich, gdyż podawały dane o książkach różnych wydawców, będących na składzie jednej księgarni.

Druki tego typu przygotowywało m.in. Wydawnictwo „Jutra Pracy” z Lippstadt, które rozpoczynało swą działalność od publikacji czasopisma, ale w późniejszym okresie prężnie rozwinęło książkową działalność wydawniczą. Katalogi tej firmy charakteryzują się tym, że przygotowywane były z dużą starannością⁴. Do numeru czwartego wydawano je w formacie A5, a dla odróżnienia poszczególnych numerów każda okładka otrzymała inny kolor. Oprócz czytelnego, rzucającego się w oczy tytułu, umieszczono w jej lewym górnym rogu także sygnet wydawnictwa. Katalog wydawniczy numer 5 z roku 1948 wprowadzał nową stylistykę. Przede wszystkim zmieniono format na podłużny oraz wykorzystano inny projekt okładki, rezygnując z godła wydawcy.

⁴ Przeanalizowano cztery katalogi tej firmy zachowane w Pracowni Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (sygn. brak): *Nowy katalog Jutra Pracy* [niebieski], Lippstadt 1947; *Nowy katalog Jutra Pracy* [czerwony], Lippstadt 1947; *Nowy katalog Jutra Pracy Nr. 4*, Lippstadt 1948; *Nowy katalog Jutra Pracy nr 5*, Lippstadt 1948.

Fot. 1. Przykładowy katalog Wydawnictwa „Jutra Pracy”. Źródło: *Nowy katalog Jutra Pracy Nr. 4*, Lippstadt 1948. Pracownia Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (Wrocław), sygn. brak. Zdjęcie: Agnieszka Łakomy-Chłosta

Struktura wewnętrzna katalogów Wydawnictwa „Jutra Pracy” z Lippstadt ewoluowała wraz z ukazywaniem się kolejnych numerów. Najwcześniej opublikowanym ze wszystkich poddanych analizie katalogów tej firmy wydaje się być *Nowy katalog „Jutra Pracy”* z okładką koloru niebieskiego⁵. Przemawia za tym odmienny niż w kolejnych trzech numerach układ wykazu publikacji. Podano w nim oddzielnie pozycje z oferty Wydawnictwa „Jutra Pracy” według następującego podziału: *Wyczerpane*; *Wychodzące periodycznie*; *Wyszły jednorazowo*; *Nowości wydawnicze*; *Obrazy*; *Wydawnictwa w druku*; *Wydawnictwa zamierzone* oraz wydawnictwa obce uszeregowane następująco: *Podręczniki* (w tym ogólne, do nauki języków); *Dział religijny*; *Kultura-Filozofia-Polityka*; *Beletrystyka* (w tym opisy wojen, powieści sensacyjne); *Bajki dla dzieci*; *Czasopisma*. Dodatkowo na końcu umieszczono uzupełnienie z tytułami nowości własnych, książek w druku i w przygotowaniu.

W kolejnych katalogach połączono oba te spisy w głównej części, którą nazwano *Wykazem książek i wydawnictw, posiadanych na składzie przez księgarnię „Jutra Pracy”*. W *Nowym katalogu Jutra Pracy* [czerwonym] zastosowano następujący podział: *Książki zawodowe, praktyczne i podręcz-*

⁵ *Nowy katalog Jutra Pracy* [niebieski].

niki szkolne: szoferskie; elektrotechniczne; techniczne; szkolne; handlowe; rolnicze i hodowlane; do nauki języków obcych, *Różne, Książki w przygotowaniu*. Z kolei w *Nowym katalogu Jutra Pracy Nr. 4* ustalono następującą strukturę: *Książki beletrystyczne*: nowele i powieści; sensacyjne; opisy wojen, pamiętniki, monografie, różne; *Książki zawodowe, praktyczne i podręczniki*: do nauki języków obcych; szoferskie; elektrotechniczne; techniczne; handlowe; rolnicze i hodowlane; szkolne; *Religijne, Książeczki dla dzieci i młodzieży, Różne*. Katalog numer 5 rozpoczął także działem *Książki beletrystyczne*, jednak dzieląc go nieco inaczej: powieści i nowele; książki sensacyjne, detektywistyczne i humorystyczne; opisy wojen, pamiętniki, monografie, różne. Następnie spisano *Książki zawodowe, praktyczne i podręczniki* (w tym do nauki języków obcych; szoferskie; elektrotechniczne; techniczne i warsztatowe, budownictwo; handlowe; rolnicze i hodowlane; szkolne); *Religijne* oraz *Książki dla dzieci i młodzieży*.

Wydawnictwo starało się, aby zawartość katalogu była jak najbardziej aktualna, zamieszczano więc również odrębny dział poświęcony pozycjom będącym jeszcze w druku oraz dodawano odrębne wkładki z tytułami dopiero wydanymi lub pozyskanymi przez księgarnię już po opublikowaniu katalogu. Aby czytelnik zorientował się, które z wymienionych książek opublikowało Wydawnictwo „Jutra Pracy” użyto zestawu specjalnych symboli. Gwiazdka („*”), a w *Nowym katalogu „Jutra Pracy” nr 5* litera „w”, umieszczone przy pozycji wykazu oznaczały wydawnictwo własne. Wprowadzone w katalogu oznaczenia informowały także o nowościach niewymienionych w poprzednim katalogu (wykrzyknik „!”) oraz zaznaczały książki, na które chciano zwrócić czytelnikowi szczególną uwagę (dwa wykrzykniki „!!”). *Nowy katalog „Jutra Pracy” nr 5* oprócz zmiennej szaty graficznej wprowadzał także nowe rozwiązania dotyczące prezentacji informacji zawartych w samym katalogu. Poszczególne pozycje, w których we wcześniejszych katalogach podawano tylko tytuł i autora danego dzieła uzupełnione są liczbą stron („s”), formatem („f”), za którego podstawę przyjęto wielkość kartki pocztowej („f6”) oraz informacją o sztywnej oprawie („sz-op”). Literą „p” oznaczono tytuły będące na składzie księgarni w kilku egzemplarzach i sprzedawane tylko za pobraniem pocztowym.

Każdy katalog Wydawnictwa „Jutra Pracy” uzupełniony był danymi na temat samego wydawnictwa, w których przedstawiano genezę jego powstania oraz założenia księgarni. Posiadał także szczegółowe opisy warunków sprzedaży oraz blankiety zamówień. Niekiedy zamieszczano również reklamy polecanych pozycji książkowych lub tych, które można było nabyć drogą subskrypcji⁶. Aby zachęcić czytelnika do zakupu trylogii Henryka Sienkiewicza w *Nowym katalogu Wydawnictwa Jutra Pracy nr 4* opublikowano

⁶ *Nowy katalog Jutra Pracy Nr. 4...*, s. 12; *Nowy katalog Jutra Pracy nr 5...*

na przykład fragment powieści *Ogniem i mieczem*. Polecano również usługi drukarskie i introligatorskie wykonywane przez edytora⁷.

Wydawnictwo „Jutra Pracy” opublikowało poza tym w 1948 r. specjalny katalog z okazji świąt Bożego Narodzenia⁸. Miał on zachęcić do zakupu polskich książek zgodnie z zamieszczonym w nim hasłem „najtańszym i najmiłym podarkiem świątecznym będzie polska książka”⁹. Ze względu na przeznaczenie tego katalogu zamieszczono w nim tylko wybrane tytuły z pełnej oferty wydawnictwa i księgarni. Polecane dzieła znalazły się w działach: książki dla dzieci, dla młodzieży i dla dorosłych. Ostatnią grupę rozbito na mniejsze działy: *Książki luksusowo wydane*, *Książki religijne*, *Zagadnienia społeczno-polityczne*, *Dla uczących się języków*, *Beletrystyka*. Podkreślono jednak, że pełna oferta wydawnictwa i księgarni podana jest w katalogu nr 5. Zamieszczono również zwięzłe informacje o sposobie zakupu, o usługach drukarskich i introligatorskich wykonywanych przez Wydawnictwo „Jutra Pracy”¹⁰.

Drukowane katalogi w celu propagowania polskich książek wśród dipisów wykorzystywał także Dom Książki Polskiej ze Stuttgartu¹¹. Katalogi tego wydawnictwa publikowane były w formie A5 z czarno-białą¹² lub kolorową, kartonową okładką¹³. W *Katalogu Nr 4* wykorzystano sygnety wydawnicze jako element zdobiący okładkę. Druki Domu Książki Polskiej ze Stuttgartu uwzględniały tytuły książek z oferty polskich instytucji wydawniczych funkcjonujących na terenie Niemiec oraz publikacje pochodzące z innych zagranicznych ośrodków wydawniczych, np. z Rzymu czy Jerozolimy.

W *Katalogu Nr. 1* w czterech działach: *Beletrystyka (nowela, powieść, pamiętnik, utwory sceniczne) i poezja*; *Książki techniczne. Podręczniki dla szkół ogólnokształcących i zawodowych*; *Książki religijne*; *Monografie. Rozprawy. Albumy i inne*; *Kolorowe książeczki dla dzieci* podano alfabetycznie tytuły książek uzupełniając je informacją o autorstwie lub tłumaczeniu oraz cenie. W żaden sposób nie wyodrębniono i nie zaznaczono wydawnictw własnych Domu Książki Polskiej. Katalog ten uzupełniono tylko bardzo zwięzłą informacją o zasadach wysyłki zamówionych pozycji.

Inaczej zorganizowano układ wewnętrzny wydanego w maju 1948 r. *Katalogu N 4*, w którym wydzielono więcej działów tematycznych: *Beletrystyka*,

⁷ Nowy katalog Jutra Pracy Nr. 4, s. 12-13.

⁸ [Katalog świąteczny], [Lippstadt, b.r.].

⁹ Tamże, s. [1].

¹⁰ Tamże, s. [5-6].

¹¹ Jan Kowalik zarejestrował pięć katalogów tej firmy. Por. tenże, *Polonica niemieckie za czas od 1 września 1939 do 31 grudnia 1948 roku*, Paryż 1952. W niniejszym artykule przeanalizowano tylko dwa z nich: Dom Książki Polskiej, *Katalog Nr. 1*, Stuttgart [1946]; *Katalog Domu Książki Polskiej N 4*, Stuttgart 1948.

¹² Dom Książki Polskiej, *Katalog Nr. 1*, Stuttgart [1946].

¹³ Dom Książki Polskiej, *Katalog N 4*, Stuttgart 1948.

nowele, powieści, pamiętniki, utwory sceniczne, poezje; Monografie, rozprawy, albumy i inne; Książki techniczne i zawodowe; Rolnictwo, ogrodnictwo, hodowla i pokrewne; Podręczniki do nauki języków obcych; Podręczniki szkolne i książki dla młodzieży; Książki religijne; Kolorowe książeczki dla dzieci oraz Gazety i czasopisma. W każdym z nich podawano najpierw informacje dotyczące autora, a dopiero potem tytuł i cenę rejestrowanej pozycji. Niestety, nie uszeregowano nazwisk w kolejności alfabetycznej. Informacje o ofercie uzupełniono dokładnymi danymi o warunkach i sposobie składania zamówień.

Fot. 2. Katalogi Domu Książki Polskiej. Źródło: Dom Książki Polskiej, *Katalog Nr. 1*, Stuttgart [1946]. Pracownia Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (Wrocław), sygn. brak; Dom Książki Polskiej, *Katalog N 4*, Stuttgart 1948. Pracownia Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (Wrocław), sygn. brak. Zdjęcie: Agnieszka Łakomy-Chłosta

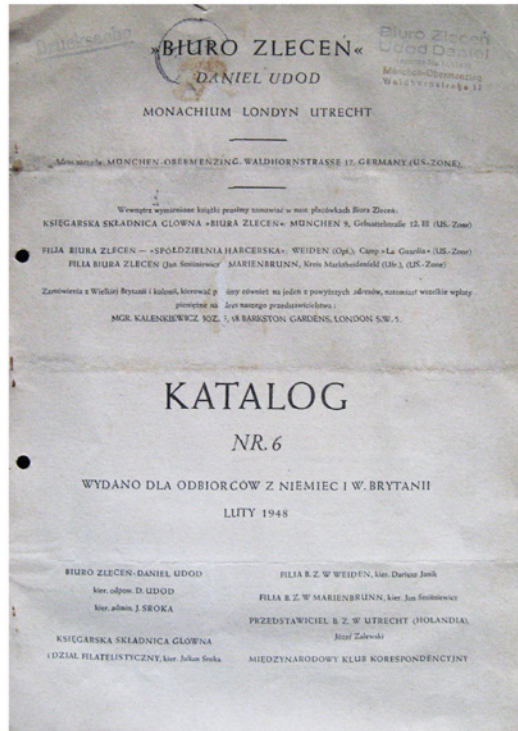
Na zaprezentowanie swojej oferty w formie katalogu zdecydowały się także prywatne firmy księgarskie. „Biuro Zleceń” Daniel Udod¹⁴ pierwsze dwa katalogi opublikowało tuż po powstaniu, najprawdopodobniej w styczniu 1947 r., jako odpowiedź na liczne prośby klientów o przesłanie informacji o asortymencie księgarni. Zostały wydane na powielaczu w nakładzie niewystarczającym, aby zaspokoić popyt odbiorców. W lutym opublikowano trzeci katalog, zawierający niestety niekompletną informację o polskich po-

¹⁴ Przeanalizowano tylko jeden katalog tej firmy: „Biuro Zleceń” Daniel Udod, *Katalog Nr. 6*, Monachium 1948.

zycjach książkowych będących w obrocie na terenie Niemiec. Kolejny katalog, który ukazał się w lipcu 1947 r. jest już spisem kompletnym. Pod koniec roku „Biuro Zleceń” zdecydowało się na druk katalogu o piątym numerze, obejmującego tylko pozycje beletrystyczne¹⁵.

Katalog nr. 6 wydano w lutym 1948 r. Spis książek podzielono na cztery działy: *Poezję, Beletrystykę, Różne, Książeczki dla dzieci*. Oprócz książek odrębnie rejestrowane były także czasopisma, pocztówki oraz druki filatelistyczne. Opis każdej rejestrowanej pozycji rozpoczyna się od inicjału imienia i nazwiska autora, potem podawany jest tytuł oraz obowiązujące w Niemczech i Wielkiej Brytanii ceny. Niestety, w obrębie poszczególnych działów nie zdecydowano się na wprowadzenie zasad szeregowania pozycji. W katalogu umieszczono także krótką historię powstania księgarni i publikowanych przez nią katalogów oraz informacje dla zamawiających. Okładkę przeznaczono na druk reklam związanych zarówno z działalnością „Biura Zleceń”, jak również innych polskich firm, które wykupiły miejsce reklamowe w tej publikacji.

Uruchomione przez Jana Ziętkiewicza w Monachium Biuro Zleceń dysponowało własnym katalogiem¹⁶. Jego zawartość podzielona została na następujące działy: *Książki beletrystyczne* – powieści, nowele, sensacyjne; *Filozofia*,

Fot. 3. Katalog nr 6 „Biura Zleceń” Daniel Udod. Źródło: „Biuro Zleceń” Daniel Udod, *Katalog Nr. 6*, Monachium 1948. Pracownia Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (Wrocław), sygn. brak. Zdjęcie: Agnieszka Łakomy-Chłosta

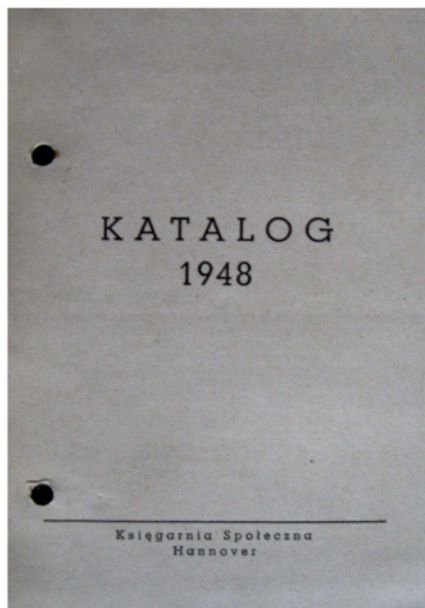
¹⁵ „Biuro Zleceń” Daniel Udod, *Katalog Nr. 6...*, s. [2].

¹⁶ Międzynarodowa Księgarnia Wysyłkowa Biura Zleceń, *Katalog książek polskich Nr. 8*, [Hamburg? b.r.].

polityka, kultura, poezja – opisy wojen, pamiętniki, monografie, wiersze; *Różne*; *Książki do nauki języków obcych*; *Książki techniczne i zawodowe* – zoferskie, elektrotechniczne, budownictwo, technika i mechanika, handlowe, rolnicze i hodowlane, szkolne, religijne; *Książki dla dzieci i młodzieży*. Spis książek uzupełniają wykazy artykułów papierniczych i filatelistyki będących w ofercie księgarni. Oprócz tego podano także informacje o działalności biura korespondencyjnego prowadzonego przez Biuro Zleceń. Zamieszczono przy tym szczegółowe zasady składania zamówień oraz reklamy firm polskich¹⁷.

Również hurtownie, księgarnie i punkty sprzedaży organizowane przez polskie instytucje społeczne i kulturalne, zdawały sobie sprawę, jak dużą wartość dla potencjalnego klienta ma drukowana informacja o książce. W związku z tym i one podjęły się publikowania drukowanych katalogów ze swoją ofertą.

Bardzo interesująco zaprojektowanym katalogiem księgarskim, wydanym przez polską organizację działającą w zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec, jest *Katalog 1948* z asortymentem Księgarni Społecznej z Hanoweru. Został wydany w formacie A5 z kartonową okładką. Choć nie zawierał ozdóbek graficznych, jego szata graficzna była bardzo staranna¹⁸.

A. Beletrystyka.
(Powieści, nowele, pamiętniki, poezje i inne)
**Wydawnictwa Pol. Zw. Wych. Przym. (P. Z. W. P.)
W Hanowerze.**

1. Lalka (t. I i II) — B. Prus	40.— RM
2. Znaszli ten kraj — T. Boy-Zeleński	12.— "
3. W pustyni i puszcy (t. I i II) — H. Sienkiewicz	40.— "
4. Uroda życia (t. I i II) — St. Żeromski	30.— "
5. Quo Vadis (t. I i II) — H. Sienkiewicz	30.— "
6. Powroty — Józef Bujnowski	5.— "
7. Za Kulzami — C. K. Norwid	6.— "
8. Zmartwychwstania zabitych — Jerzy Niemojowski	6.— "
9. Karyatydy stracone — Z. Zaleski	4.— "
10. Wypisy naukowe — Kaz. Leśniak	4.— "
11. Pożegnanie z ojczyzną — M. Lurczyński	3.— "
12. Treny — Jan Kochanowski	2.50 "
13. Carracho Weg — M. Lurczyński	3.— "
14. O żołnierzu tułaczcu — S. Żeromski	3.— "
15. Akordy kamienne — Z. Zaleski	4.— "
16. Poemat niedokończony — M. Lurczyński	3.— "
17. Apeli — nowela (z obozu konc.)	1.— "
18. Ksantis — Albert Samain	3.— "
19. Wiersze wybrane — K. J. Gałczyński	3.— "
20. Satyry — C. K. Norwid	3.— "
21. Najkosztowniejszy poemat — Jerzy Niemojowski	3.— "
22. Anioł i Bonifacjusz — Jan Kozłowski	3.— "
23. Poezje wybrane — Konstanty Mikiewicz	3.— "
24. Kirke — Jan Kozłowski	3.— "
25. Brew — M. Ubysz	3.— "
26. Słodycz — C. K. Norwid	3.— "
27. Tancerka — Jan Kozłowski	3.— "
28. Wiersze gwiazde — Jan Kozłowski	3.— "
29. Rola wyobraźni w twórczości naukowej — Z. L. Zaleski	3.— "

2

Fot. 4. Katalog Księgarni Społecznej w Hanowerze. Źródło: Księgarnia Społeczna, *Katalog 1948*, Hannover [1948]. Pracownia Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (Wrocław), sygn. brak. Zdjęcie: Agnieszka Łakomy-Chłosta

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Księgarnia Społeczna, *Katalog 1948*, Hannover [1948].

Pieczę nad Księgarnią Społeczną z Hanoweru do 1947 r. sprawował Polski Związek Wychodźstwa Przymusowego w Hanowerze (PZWP), który jednocześnie prowadził jedno z najprężniej funkcjonujących polskich wydawnictw na terenie zachodnich Niemiec. Działalność wydawnicza znalazła odzwierciedlenie w katalogu księgarni. Książki będące w ofercie prezentowane były bowiem z podziałem na wydawnictwa PZWP oraz tytuły obce – podane w ośmiu działach: *Beletrystyka (powieści, nowele, pamiętniki, poezje i inne)*; *Książki techniczne i zawodowe*; *Podręczniki szkolne*; *Rolnictwo, sadownictwo i hodowla*; *Dział religijny*; *Książeczki dla dzieci*; *Albumy*. Opis każdej pozycji zawierał dane o tytule, autorstwie oraz cenie książki. Wadą tej publikacji był brak zasad szeregowania poszczególnych pozycji. Zrąb główny uzupełniono informacjami o sprzedawanych czasopismach oraz warunkach zakupu książek. Podano adres i godziny działania księgarni¹⁹.

Interesujący jest *Katalog wydawnictw polskich w Niemczech*²⁰. Zamierzeniem autorów tego wydawnictwa było poinformowanie o wszystkich publikacjach polskich w Niemczech dostępnych w oddziałach Księgarni Społecznej Referatu Upowszechniania Kultury Prezydium Okręgu Reńsko-Westfalskiego. Była to jednak samodzielna inicjatywa organizatorów jednej z filii podlegającej Sekretariatowi Generalnemu – Księgarni Społecznej w Voerde, a autorzy nie otrzymali zgody na opracowanie spisu uwzględniającego teren całych Niemiec. Katalog przy tak szeroko przyjętym zasięgu terytorialnym mógł być opracowany tylko przez Centralę Zjednoczenia Polskiego, dlatego publikację tę należy traktować jako katalog tylko i wyłącznie asortymentu Księgarni Społecznej w Voerde²¹.

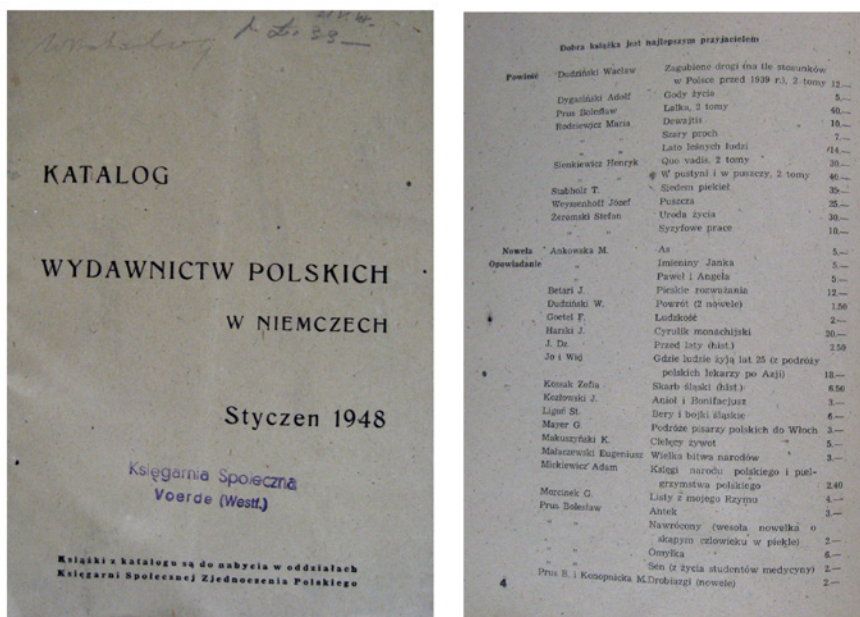
Autorzy tego zestawienia podzielili zarejestrowane w nim tytuły na następujące grupy: *Powieść*; *Nowela, opowiadanie*; *Opowiadanie wojenne*; *Poezja*; *Utwory sceniczne, Religia*; *Historia*; *Filozofia*; *Publicystyka*; *Dla młodzieży*; *Dla dzieci z barwnymi obrazkami*; *Dla kobiet*; *Higiena*; *Podręczniki szkolne*; *Podręczniki handlowe*; *Podręczniki rolnicze*; *Podręczniki techniczne*; *Języki obce*; *Informatory o zagranicy*. Oprócz tego wydzielono także *Czasopisma*; *Obrazy, albumy, pocztówki* oraz *Wydawnictwa zapowiedziane*. Poszczególne pozycje w obrębie danej grupy szeregowane były alfabetycznie według nazwiska autora. Podawano także tytuł i cenę danej książki²².

¹⁹ Księgarnia Społeczna, *Katalog 1948*, s. 8.

²⁰ Zjednoczenie Polskie, *Katalog wydawnictw polskich w Niemczech*, [Voerde] 1948.

²¹ Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce (Nowy Jork), nr zespołu 24, sygn. 70, Pismo L.dz. 342/48 do prof. Stanisława Palczewskiego, Prezesa Z.O.P.O. R/W z dnia 12 III 1948 r., s. [1].

²² Zjednoczenie Polskie, *Katalog wydawnictw polskich w Niemczech*.

Fot. 5. Katalog wydawnictw polskich w Niemczech. Źródło: Zjednoczenie Polskie, *Katalog wydawnictw polskich w Niemczech*, [Voerde] 1948. Pracownia Polskiej Emigracji w Niemczech po 1945 r. (Wrocław), sygn. brak. Zdjęcie: Agnieszka Łakomy-Chłosta

Katalogi przygotowywały także inne księgarnie, np. społeczne Zjednoczenia Polskiego czy księgarnia Adama Syriatowicza. Jednak są to przede wszystkim spisy asortymentu zazwyczaj wykonane na powielaczu w formacie A4 i szczipione metalowymi zszywkami, dlatego nie zaliczyłam ich do katalogów drukowanych. Katalogi te były rozprowadzane wśród zainteresowanych i najprawdopodobniej zawieszane w gablotach informacyjnych w obozach dla dipisów.

Z kolei analiza katalogów drukowanych pokazuje, że w wypadku ich wartości źródłowej duże znaczenie ma sposób prezentowania treści, na przykład zaznaczanie przez instytucje wydawnicze publikacji własnych czy bardziej szczegółowy opis bibliograficzny. Mimo tych różnic wszystkie katalogi zawierają wiele ciekawych i przydatnych badaczowi informacji, które można wykorzystać do analizy stanu polskiego rynku wydawniczego w Niemczech po II wojnie światowej pod kątem tematycznym oferty, a także jej autorów. Widać wyraźnie, że także struktura katalogów wskazuje na grupy tematów książek, które ukazywały się dla polskich dipisów. Wydawano więc publikacje wykorzystywane w każdym typie szkolnictwa, liczną literaturę religijną, ale także literaturę piękną. Należy dodatkowo podkreślić, że analizowane katalogi opracowywane były przez wiodące i najbardziej znaczące polskie

firmy wydawnicze i księgarskie, które funkcjonowały w tamtym okresie na terenie Niemiec Zachodnich. Mniejsze księgarnie zadawały się najprawdopodobniej katalogami powielaczowymi. Co ciekawe, wśród analizowanych katalogów nie było przygotowanych przez instytucje kościelne (np. Inspektorat Religii), a przecież Kościół katolicki i instytucje z nim powiązane były jednym z większych wydawców książek. Takiego katalogu nie wykazują także ówczesne bibliografie polskiej produkcji wydawniczej.

Bibliografia

Kowalik J., *Polonica niemieckie za czas od 1 września 1939 do 31 grudnia 1948 roku*, Paryż 1952.

Lembeck A., Wessels K., *Wyzwoleni, ale nie wolni: polskie miasto w okupowanych Niemczech*, Warszawa 2007.

Łakomy A., *Polska książka na obczyźnie: Niemcy Zachodnie 1945-1950*, Warszawa 2011.

Łuczak C., *Polacy w okupowanych Niemczech: 1945-1949*, Poznań 1993.